DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-661-7-34

ПРИНЦИП НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ: РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ПІДХОДІВ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Чепік-Трегубенко Ольга Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії держави та права
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
проспект Науки, 26, м. Дніпро, 49005, Україна

Вступ

Захист прав дитини в умовах збройних конфліктів є одним із найбільш чутливих та водночас концептуально складних питань сучасного міжнародного та європейського права прав людини. Діти як особлива соціально-правова категорія перебувають у стані підвищеної вразливості, що зумовлено їх віковими, психологічними та соціальними характеристиками, а також обмеженою здатністю самостійно захищати свої права та інтереси. У ситуаціях збройних конфліктів ці вразливості багаторазово посилюються через руйнування сімейного середовища, вимушене переміщення, втрату житла, освіти, доступу до медичної допомоги, а також ризики незаконного переміщення чи депортації.

У цьому контексті принцип найкращих інтересів дитини (best interests of the child) набуває значення універсального оціночного та водночас нормативно обов'язкового критерію, який використовується для визначення допустимості будь-якого втручання держави у сферу прав дитини. Його нормативною основою є ст. 3 Конвенції ООН про права дитини[1191], відповідно до якої у всіх діях щодо дітей першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню їхніх інтересів. Водночас у європейській системі захисту прав людини саме практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) надала цьому принципу динамічного, багатовимірного та структурованого юридичного змісту, сформувавши його як самостійний конвенційний тест пропорційності втручання

[1191] Convention on the Rights of the Child : Convention adopted by the General Assembly of the United Nations on 20 November 1989. *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

за ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод[1192] (далі – Конвенції), що включає матеріальний, процесуальний та позитивно-обов'язковий рівні оцінки.

ЄСПЛ у своїй діяльності виходить із того, що ст. 8 Конвенції, яка гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя, є основною нормою, через яку реалізується захист інтересів дитини. При цьому Суд послідовно підкреслює, що інтереси дитини не можуть розглядатися як похідні від інтересів батьків або держави. Навпаки, саме дитина є самостійним носієм прав, а її інтереси мають пріоритетний і автономний характер у структурі оцінки пропорційності втручання, що вимагає їх індивідуалізованого визначення у кожній конкретній справі.

Особливої актуальності цей підхід набуває в умовах збройних конфліктів, коли держава змушена одночасно реагувати на масові гуманітарні виклики, забезпечувати евакуацію цивільного населення, організовувати тимчасовий захист дітей, а також вирішувати питання їхнього переміщення, возз'єднання з сім'ями чи визначення їхнього правового статусу. У таких умовах ризик формального або спрощеного застосування принципу найкращих інтересів дитини значно зростає, що зумовлює необхідність його застосування як жорстко структурованого триелементного стандарту (матеріальна оцінка обставин дитини, процесуальні гарантії перевірюваності рішень та позитивні обов'язки держави щодо забезпечення ефективності захисту). Саме такими стандартами і виступає практика ЄСПЛ, яка поступово трансформує загальні декларації у систему обов'язкових юридичних критеріїв.

Формування доктрини найкращих інтересів дитини у практиці ЄСПЛ відбувалося поступово – від перших справ, що стосувалися вилучення дітей із сім'ї та підтримання сімейних зв'язків, до сучасних рішень, у яких Суд розглядає складні ситуації міжнародного викрадення дітей, усиновлення без згоди батьків, визначення місця проживання дитини, а також обов'язки держави щодо забезпечення ефективного виконання рішень у сімейних спорах. У цьому процесі принцип найкращих інтересів дитини трансформувався із загальної оціночної категорії у структурований юридичний стандарт, який включає системну індивідуалізовану оцінку дитини, процесуальний контроль якості рішень і вимогу реальної ефективності їх виконання як елементів єдиного конвенційного тесту.

Водночас важливою особливістю практики ЄСПЛ є те, що зміст цього принципу не є статичним. Він постійно розвивається залежно від

[1192] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

соціальних реалій, рівня захисту прав людини в Європі та характеру спорів, які розглядає Суд. Зокрема, у справах, що стосуються дітей, ЄСПЛ дедалі більше відходить від формального підходу до оцінки законності втручання держави та переходить до індивідуалізованого аналізу конкретної ситуації дитини, який охоплює не лише юридичні підстави втручання, але й психологічний стан дитини, її емоційні зв'язки, ступінь інтеграції у соціальне середовище та довгострокові наслідки такого втручання.

Окремого значення у практиці Суду набуває також процесуальний аспект принципу найкращих інтересів дитини. ЄСПЛ наголошує, що державні органи та національні суди повинні не лише декларувати врахування інтересів дитини, але й демонструвати у своїх рішеннях, яким чином здійснювалося їхнє зважування, які альтернативи були розглянуті та чому обраний варіант відповідає саме найкращим інтересам дитини. Таким чином, принцип набуває також виміру належного обґрунтування судових та адміністративних рішень, що стосується дітей, і функціонує як процесуальний стандарт якості державного рішення у сфері сімейних правовідносин.

У цьому розділі буде досліджено еволюцію принципу найкращих інтересів дитини у практиці ЄСПЛ у двох взаємопов'язаних площинах. Перший блок присвячено формуванню загальноєвропейських стандартів захисту дитини через аналіз ключових рішень ЄСПЛ щодо різних держав, які заклали концептуальні засади цього принципу. У межах другого блоку буде проаналізовано застосування зазначених стандартів у практиці ЄСПЛ щодо України, що дозволить виявити специфіку їх імплементації в національний контекст та оцінити ефективність захисту прав дітей у ситуаціях підвищеного ризику, зокрема в умовах збройної агресії, де принцип найкращих інтересів дитини функціонує як інструмент конвенційної оцінки системних порушень у трирівневій моделі захисту прав дитини.

Таким чином, *метою підрозділу* є аналіз еволюції та особливостей застосування принципу найкращих інтересів дитини у практиці ЄСПЛ, зокрема у контексті загальноєвропейських стандартів та їх імплементації у справах щодо України, а також у виявленні структурних елементів цього принципу як багаторівневої конвенційної моделі захисту дитини за ст. 8 Конвенції, включно з матеріальним, процесуальним та рівнем позитивних обов'язків держави.

1 Формування принципу найкращих інтересів дитини у практиці Європейського суду з прав людини

Концепція «найкращих інтересів дитини» дитини (best interests of the child) не є новою та була сформована ще в Декларації прав дитини 1959 р.[1193]. Сьогодні принцип найкращих інтересів належить до фундаментальних засад міжнародного захисту прав людини та виступає ключовим орієнтиром при визначенні змісту державних обов'язків щодо дітей. Його нормативною основою є ст. 3 Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р., відповідно до якої в усіх діях щодо дітей першочергова увага повинна приділятися якнайкращому забезпеченню їхніх інтересів[1194]. У практиці ЄСПЛ цей принцип набув значно ширшого змісту, ніж закріплений у міжнародно-правових актах[1195]. Суд поступово трансформував його із загальної декларативної настанови у самостійний правовий стандарт, який використовується для оцінки правомірності втручання держави у сферу сімейного життя та визначення меж дискреційних повноважень національних органів влади.

Додержання принципу найкращих інтересів дитини у розгляді сімейних справ національними судами є визначальним у забезпеченні непорушного права дитини на її захист[1196]. ЄСПЛ неодноразово наголошував, що принцип найкращих інтересів дитини є визначальним під час вирішення будь-яких спорів, які стосуються сімейних відносин, опіки, усиновлення, переміщення чи повернення дітей[1197]. Особливого значення цей принцип набуває у ситуаціях, коли інтереси дитини можуть конфліктувати з інтересами батьків або держави.

[1193] Даценко В. Концептуальні засади забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному праві. *Слово Національної школи суддів України.* 2020. № 1. С. 51–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2020_1_6 : Даценко В. М. Забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному праві: концептуальні засади. *Юридична Україна.* 2020. № 5. С. 14–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2020_5_4

[1194] Convention on the Rights of the Child : Convention adopted by the General Assembly of the United Nations on 20 November 1989. *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

[1195] Leheza, Y., Nalyvaiko, L., Sachko, O., Shcherbyna, V., & Chepik-Trehubenko, O. Principles of law: Methodological approaches to understanding in the context of modern globalization transformations. *Ius Humani. Law Journal*. (2022). № 11(2). P. 55–79. https://doi.org/10.31207/ih.v11i2.312

[1196] Белікова А. О. Принцип «найкращих інтересів дитини» у судовій практиці перегляду рішень Верховним Судом крізь призму рішень ЄСПЛ проти України в сімейних справах та при їх виконанні. *Нове українське право*. 2025. Вип. 1. С. 145–150. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2025.1.18

[1197] Томляк Т. С. Найкращі інтереси дитини: усиновлення в умовах воєнного стану. *Альманах права.* 2022. Вип. 13. С. 425–433. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2022_13_70

Таким чином, у практиці ЄСПЛ принцип найкращих інтересів дитини розглядається не лише як загальна декларація, а як самостійний критерій оцінки законності втручання держави у сферу сімейних правовідносин.

Особливість підходу ЄСПЛ полягає у тому, що Суд не розглядає найкращі інтереси дитини як абстрактну категорію. Навпаки, їхній зміст розкривається через конкретні життєві ситуації, у яких необхідно забезпечити баланс між правами дитини, правами батьків та інтересами держави. Саме тому становлення відповідної доктрини відбувалося поступово через вирішення численних справ щодо опіки над дітьми, їх вилучення із сімейного середовища, усиновлення, визначення місця проживання[1198, 1199] та підтримання сімейних зв'язків.

Одним із перших етапів формування сучасного підходу стала практика Суду щодо права дитини на збереження сімейних зв'язків. У справі *Йогансен проти Норвегії* (Johansen v. Norway), 1996, Суд фактично сформулював вихідну презумпцію, відповідно до якої сімейні зв'язки між батьками та дітьми становлять самостійну цінність, що підлягає захисту відповідно до ст. 8 Конвенції[1200]. Суд наголосив, що навіть у випадках вилучення дитини із сім'ї державні органи повинні прагнути до збереження контактів між дитиною та біологічними батьками, якщо це не суперечить її благополуччю.

Подібний підхід був розвинений і в справі *Ельсгольц проти Німеччини* (Elsholz v. Germany), 2000, де Суд звернув увагу на процесуальний аспект захисту сімейного життя[1201]. ЄСПЛ зазначив, що рішення щодо дітей не можуть ґрунтуватися на формальних припущеннях чи адміністративній доцільності, а повинні спиратися на всебічне дослідження фактичних обставин, експертні висновки та оцінку впливу відповідного рішення на подальший розвиток дитини.

Подальший розвиток зазначена концепція отримала у справі *Кутцнер проти Німеччини* (Kutzner v. Germany), 2002, у якій ЄСПЛ вперше чітко визначив, що втручання держави у сімейне життя шляхом

[1198]Кирильчук І. А. Принцип найкращого врахування інтересів дитини при визначенні місця її проживання у судовому порядку. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2023. Т. 34(73), № 1. С. 13–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2023_34(73)_1_5

[1199] Хорошенюк О. В. Зміна місця проживання чи викрадення дитини: через призму принципу найкращого інтересу дитини. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 96–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2023_1_16

[1200] Johansen v. Norway, no. 17383/90, Judgment of 7 August 1996 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58059

[1201] Elsholz v. Germany [GC], no. 25735/94, Judgment of 13 July 2000 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58763

вилучення дітей може бути виправданим лише за наявності виняткових обставин[1202]. Суд наголосив, що держава не може підміняти собою батьків лише тому, що вважає іншу модель виховання більш доцільною або соціально прийнятною.

У справі *Нойлінгер і Шурук проти Швейцарії* (Neulinger and Shuruk v. Switzerland), 2010, Суд сформулював один із ключових підходів до розуміння принципу, зазначивши, що національні органи влади повинні здійснювати всебічну оцінку конкретної ситуації дитини, враховуючи її вік, рівень розвитку, емоційні зв'язки, соціальне середовище та можливі наслідки ухваленого рішення[1203]. У цьому рішенні ЄСПЛ підкреслив, що інтереси дитини можуть переважати інтереси батьків, якщо існує ризик порушення її фізичного чи психологічного благополуччя.

Значення справи Нойлінгер і Шурук проти Швейцарії виходить далеко за межі спорів щодо міжнародного викрадення дітей. Фактично Суд уперше надав розгорнуте тлумачення змісту принципу найкращих інтересів дитини та визначив його як основоположний критерій оцінки будь-яких рішень, що стосуються дітей.

Подальше уточнення цього підходу відбулося у справі *X проти Латвії* (X v. Latvia), 2013, де Суд наголосив, що принцип найкращих інтересів дитини не може застосовуватися формально[1204]. Національні суди повинні здійснювати реальне зважування всіх обставин та надавати мотивовану оцінку можливим наслідкам для дитини.

ЄСПЛ також звертає увагу на необхідність врахування думки самої дитини залежно від її віку та рівня зрілості. У рішенні *M. і M. проти Хорватії* (M. and M. v. Croatia), 2015, наголошено, що дитина повинна брати участь у процедурах, які безпосередньо впливають на її життя[1205].

Важливим етапом розвитку доктрини стало також посилення стандарту позитивних обов'язків держави. У справі *Гокканен проти Фінляндії* (Hokkanen v. Finland), 1994, Суд підкреслив, що ст. 8 Конвенції передбачає не лише захист від втручання, але й обов'язок забезпечити ефективну реалізацію сімейних прав[1206].

[1202] Kutzner v. Germany, no. 46544/99, Judgment of 26 February 2002 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60163

[1203] Neulinger and Shuruk v. Switzerland [GC], no. 41615/07, Judgment of 6 July 2010 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99817

[1204] X v. Latvia [GC], no. 27853/09, Judgment of 26 November 2013 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138992

[1205] M. and M. v. Croatia, no. 10161/13, Judgment of 3 September 2015 / European Court of Human Rights. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156268

[1206] Hokkanen v. Finland, no. 19823/92, Judgment of 23 September 1994 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57960

Цей підхід був посилений у справі *Ігнаццоло-Зенід проти Румунії* (Ignaccolo-Zenide v. Romania), 2000, де Суд встановив, що бездіяльність держави щодо виконання рішень про повернення дітей фактично нівелює зміст права на сімейне життя [1207].

У подальшій практиці Великої палати ці стандарти були істотно деталізовані. У справі *В. проти Сполученого Королівства* (W. v. United Kingdom), 1987, Суд наголосив, що у справах щодо дітей держава зобов'язана діяти з особливою оперативністю, оскільки затримки у вирішенні питань опіки можуть призвести до фактичної незворотності наслідків для сімейних зв'язків і розвитку дитини[1208].

У справі *Р. та Г. проти Сполученого Королівства* (R. and H. v. United Kingdom), 2011, Велика палата підкреслила, що втручання держави у вигляді вилучення дитини з сім'ї повинно супроводжуватися належними процесуальними гарантіями, включаючи реальну можливість батьків брати участь у процедурі, ефективний судовий контроль та обґрунтування необхідності такого втручання[1209]. Суд наголосив, що формальна законність рішень не є достатньою, якщо відсутній реальний аналіз найкращих інтересів дитини.

Кульмінаційним узагальненням доктрини стала справа *Странд Лоббен та інші проти Норвегії* (Strand Lobben and Others v. Norway), 2019, в якій Велика палата визначила, що найкращі інтереси дитини включають як забезпечення стабільного середовища розвитку, так і збереження сімейних зв'язків та ідентичності, а будь-яке остаточне розривання цих зв'язків має розглядатися як винятковий захід ultima ratio[1210, 1211].

Новітня практика ЄСПЛ свідчить про подальше розширення сфери застосування принципу найкращих інтересів дитини. Так, у справі *Х проти Грузії* (X v. Georgia), 2026, Суд пов'язав цей принцип із позитивними обов'язками держави щодо ефективного розслідування випадків сексуального насильства стосовно дітей. ЄСПЛ наголосив, що найкращі інтереси дитини повинні враховуватися не лише у сфері сімейних

[1207] Ignaccolo-Zenide v. Romania, no. 31679/96, Judgment of 25 January 2000 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58562

[1208] W. v. United Kingdom, no. 9749/82, Judgment of 8 July 1987 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57665

[1209] R. and H. v. United Kingdom, no. 35348/06, Judgment of 31 May 2011 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105305

[1210] Strand Lobben and Others v. Norway [GC], no. 37283/13, Judgment of 10 September 2019 / European Court of Human Rights. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-195909

[1211] Томляк Т. С. Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини у практиці Європейського суду з прав людини. *Публічне право*. 2022. № 1. С. 109–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2022_1_13

правовідносин, але й у межах кримінального провадження, зокрема шляхом забезпечення оперативності розслідування, належного врахування позиції потерпілої дитини та недопущення її повторної віктимізації внаслідок дій органів влади[1212].

У цьому ж контексті показовою є справа *Мюнстер проти Чеської Республік* (Münster v. the Czech Republic), 2026, у якій Суд підтвердив, що оцінка державних заходів у спорах щодо контактів між батьками та дітьми повинна здійснюватися виключно крізь призму найкращих інтересів дитини, навіть якщо це призводить до обмеження обсягу батьківських прав[1213]. Таким чином, ЄСПЛ ще раз акцентував, що у конфліктних сімейних ситуаціях саме інтереси дитини мають пріоритетний характер порівняно з формальною реалізацією батьківських прав.

У справі *Á.Ф.Л. проти Ісландії* (Á.F.L. v. Iceland), 2025, Суд розвинув стандарт позитивних обов'язків держави, пов'язаних із забезпеченням ефективної підтримки особи з інвалідністю у здійсненні батьківських прав. ЄСПЛ фактично підкреслив, що принцип найкращих інтересів дитини охоплює також обов'язок держави створити реальні, а не суто формальні умови для здійснення батьківського піклування[1214].

Подальший розвиток цього підходу простежується у справі *Н.С. проти Сполученого Королівства* (N.S. v. United Kingdom), 2025, де Суд розглянув баланс між найкращими інтересами дитини та інтересами усиновлення всупереч волі біологічного батька, наголосивши на вирішальній ролі стабільності сімейного середовища та вже сформованих фактичних зв'язків дитини[1215].

Окремо слід відзначити справу *Х та інші проти Словенії* (X and Others v. Slovenia), 2024, яка є сучасним продовженням лінії Johansen v. Norway – Elsholz v. Germany – Kutzner v. Germany. У цій справі Суд підтвердив, що вилучення дітей та припинення контактів із батьками може бути виправдане лише як крайній захід, за наявності переконливих доказів необхідності такого втручання, а також за умови обов'язкового врахування ризику «ефекту розриву» сімейних зв'язків унаслідок тривалого розлучення[1216].

[1212] X v. Georgia (Application no. 35640/22), Judgment of the European Court of Human Rights of 31 March 2026. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-249366

[1213] Münster v. the Czech Republic (Application no. 17290/23), Judgment of the European Court of Human Rights of 18 March 2026. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-249739

[1214] Á.F.L. v. Iceland (Application no. 35789/22), Judgment of the European Court of Human Rights of 10 June 2025. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-243562

[1215] N.S. v. the United Kingdom (Application no. 38134/20), Judgment of the European Court of Human Rights of 25 March 2025. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242421

[1216] X and Others v. Slovenia (Applications nos. 27746/22 and 28291/22), Judgment of the European Court of Human Rights (First Section) of 19 December 2024. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-238568

Підтвердженням системності підходу Великої палати є справа *Ван Слоотен проти Нідерландів* (Van Slooten v. the Netherlands), 2025, яка безпосередньо продовжує доктрину, сформульовану у справі Strand Lobben and Others v. Norway. У ній Суд ще раз наголосив, що остаточне припинення сімейних зв'язків є винятковим заходом (ultima ratio) і потребує особливо високого стандарту обґрунтування та доведення необхідності такого втручання з боку держави[1217].

Сформульовані ЄСПЛ підходи мають значення не лише для класичних сімейно-правових спорів, а й для ситуацій надзвичайного характеру, зокрема збройних конфліктів, окупації територій та вимушеного переміщення населення. У таких умовах ризики розлучення дітей із батьками, втрати сімейного оточення, примусового переміщення або істотної зміни соціального середовища суттєво зростають, що зумовлює необхідність застосування підвищених стандартів захисту, вироблених у межах ст. 8 Конвенції.

Узагальнення практики ЄСПЛ дозволяє констатувати формування складної багаторівневої доктрини найкращих інтересів дитини, яка має не декларативний, а нормативно-операційний характер у межах ст. 8 Конвенції.

Її перший рівень становить вимога індивідуалізованої оцінки фактичних обставин життя дитини, що виключає будь-які автоматичні або формалізовані підходи до вирішення спорів щодо опіки, усиновлення чи переміщення дитини. Другий рівень охоплює процесуальний вимір доктрини, який передбачає обов'язок національних органів забезпечити належне мотивування рішень, повноту дослідження доказів та реальну перевірюваність висновків щодо інтересів дитини. Третій рівень становить принцип пріоритету збереження сімейних зв'язків як базового елементу найкращих інтересів дитини. Розрив таких зв'язків допускається лише як виняток і за умови доведення істотної шкоди від їх подальшого збереження, що узгоджується з доктриною ultima ratio. Четвертий рівень полягає у визнанні дитини самостійним суб'єктом правовідносин, участь якого у процедурах, що визначають її життєву ситуацію, є необхідним елементом належного визначення її інтересів. П'ятий рівень охоплює принцип пропорційності та ultima ratio, відповідно до якого найбільш інтенсивні форми втручання у сімейне життя допускаються лише за наявності виняткових підстав та належного обґрунтування їх необхідності.

Еволюція підходу ЄСПЛ свідчить про трансформацію найкращих інтересів дитини з переважно балансувального критерію у сімейних спорах у комплексний конвенційний стандарт, що поєднує матеріальний, процесуальний

[1217] Van Slooten v. the Netherlands (Application no. 45644/18), Judgment of the European Court of Human Rights (Fourth Section) of 15 April 2025. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242957

та обов'язковий (positive obligations) виміри захисту. Це означає, що йдеться не лише про зважування конкуруючих інтересів, а про формування для держави активного обов'язку забезпечити реальну ефективність захисту дитини як у приватноправових, так і у публічно-правових контекстах.

Особливої актуальності зазначені стандарти набувають у ситуаціях збройних конфліктів, де питання захисту найкращих інтересів дитини виходить за межі традиційних сімейних правовідносин і охоплює евакуацію, транскордонне переміщення, возз'єднання сімей, встановлення опіки над дітьми, позбавленими батьківського піклування, а також збереження особистої, сімейної та соціальної ідентичності дитини.

У цьому контексті аналіз практики щодо України набуває системоутворюючого значення, оскільки дозволяє простежити, як зазначені стандарти функціонують не в умовно «нормальних» сімейних конфліктах, а в ситуації воєнної дійсності, масового переміщення дітей та руйнування сталих сімейних зв'язків. Саме тут загальноєвропейська доктрина перевіряється на межі своїх гарантійних можливостей і демонструє ступінь своєї операційної придатності.

Практика ЄСПЛ свідчить, що навіть за умов надзвичайних обставин держави не звільняються від обов'язку забезпечувати індивідуалізовану оцінку потреб дитини та дотримуватися принципу пропорційності під час ухвалення будь-яких рішень, що впливають на її правовий статус або сімейні зв'язки.

У своїй сукупності ці підходи формують цілісну конвенційну модель захисту дитини, яка забезпечує «практичний та ефективний» характер права на сімейне життя та одночасно встановлює підвищений стандарт обґрунтування державного втручання. Ця модель набуває особливої значущості в умовах кризових ситуацій, збройних конфліктів та масового переміщення дітей, коли ризик порушення їхніх прав суттєво зростає, а вимоги до держави щодо оперативності, пропорційності та індивідуалізації рішень стають ще більш жорсткими.

Сформована доктрина найкращих інтересів дитини забезпечує універсальну систему критеріїв оцінки державного втручання у сферу дитинства, яка зберігає нормативне значення незалежно від характеру правовідносин. Водночас її найбільш показова перевірка відбувається саме у справах, пов'язаних із міжнародними збройними конфліктами, де вразливість дитини є максимальною. У зв'язку з цим подальший аналіз практики щодо України дає змогу дослідити, яким чином сформовані стандарти застосовуються у контексті воєнних дій, окупації, примусового переміщення дітей та інших системних порушень сімейних зв'язків.

2 Застосування принципу найкращих інтересів дитини у практиці ЄСПЛ щодо України та його значення в умовах збройної агресії

Перехід від загальної практики ЄСПЛ до її застосування щодо України дозволяє простежити, яким чином сформовані Судом стандарти найкращих інтересів дитини функціонують в умовах підвищеної вразливості, зумовленої системними проблемами виконання судових рішень, внутрішнім переміщенням населення та наслідками збройної агресії. Українська практика не формує автономної доктрини найкращих інтересів дитини, однак відображає її імплементацію та подальший розвиток у специфічних соціальних і безпекових умовах, що впливають на ефективність реалізації конвенційних гарантій.

Сформовані у практиці ЄСПЛ принципи індивідуалізованої оцінки обставин справи, пріоритету збереження сімейних зв'язків, пропорційності втручання держави та застосування найбільш інтенсивних заходів виключно як ultima ratio зберігають універсальний характер і застосовуються незалежно від природи сімейного спору. Водночас їх практична реалізація в українському контексті набуває підвищеної значущості, оскільки здійснюється в умовах сукупного впливу інституційних обмежень національної системи захисту прав та об'єктивних наслідків збройного конфлікту.

Особливої актуальності зазначені стандарти набули після початку збройної агресії проти України, яка спричинила виникнення системних та масових ризиків для реалізації прав дітей[1218]. До таких ризиків належать примусове переміщення та депортація дітей з окупованих територій, їх розлучення з батьками, втрата батьківського піклування, евакуація за кордон, перебування у статусі внутрішньо переміщених осіб, а також ускладнення процесів їх подальшого возз'єднання з сім'єю[1219, 1220]. За цих умов принцип найкращих інтересів дитини набуває функції ключового та визначального критерію оцінки законності та пропорційності будь-яких рішень органів державної влади, що впливають на сімейний статус, безпеку та розвиток дитини.

[1218] Чернобук В. В. Захист прав дитини в умовах воєнних конфліктів: міжнародний досвід та українські реалії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 1291–1294. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.195

[1219] Міщук І. В. Захист прав дитини у цивільному судочинстві через призму принципу забезпечення найкращих інтересів дитини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 297–303. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2025_2_43

[1220] Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Chepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. № 71. P. 334–349.

У цьому контексті практика ЄСПЛ щодо України становить особливий науковий та практичний інтерес, оскільки дає змогу простежити, яким чином загальноєвропейські стандарти захисту прав дитини застосовуються в умовах кризових обставин, а також яким чином Суд конкретизує посилені позитивні обов'язки держави щодо забезпечення сімейних зв'язків, належного виконання судових рішень і захисту дитини від ризиків, пов'язаних із війною та вимушеним переміщенням.

Підходи, сформульовані ЄСПЛ у справах *Нойлінгер і Шурук проти Швейцарії* та *Х проти Латвії*, свідчать про необхідність індивідуальної, ретельної та багатовимірної оцінки кожної ситуації з урахуванням реального становища дитини, її сімейних зв'язків, рівня емоційної прив'язаності, соціальної інтеграції, стадії розвитку, психологічного стану та безпекових факторів. При цьому ЄСПЛ підкреслює, що така оцінка повинна мати не формальний, а матеріально-правовий характер і бути спрямованою на встановлення реального впливу рішення на розвиток дитини.

У подальшому цей підхід отримав системне закріплення у практиці Великої палати ЄСПЛ. У справі *Странд Лоббен та інші проти Норвегії* (Strand Lobben and Others v. Norway), 2019[1221], Суд визначив, що найкращі інтереси дитини мають дуальну структуру: з одного боку – забезпечення стабільного, безпечного та передбачуваного середовища розвитку, а з іншого – збереження сімейної ідентичності та біологічних зв'язків. При цьому Суд наголосив, що остаточне розірвання сімейних зв'язків допускається лише як винятковий захід ultima ratio, який потребує надзвичайно переконливого обґрунтування.

Раннє процесуальне розгортання цього підходу простежується у справі *В. проти Сполученого Королівства* (W. v. United Kingdom), 1987, де Суд акцентував, що у справах щодо дітей часовий фактор має автономне значення, оскільки затримки у прийнятті або виконанні рішень здатні призвести до фактичної незворотності сімейних відносин і формування нових стабільних прив'язаностей[1222].

Подальше уточнення процесуального виміру було розвинене у справі *Р. та Г. проти Сполученого Королівств* (R. and H. v. United Kingdom), 2011, де Велика палата наголосила на необхідності підвищених процесуальних гарантій, включно з ефективною участю батьків у процедурі, реальним судовим контролем, змагальністю процесу та обов'язком органів

[1221] Strand Lobben and Others v. Norway [GC], no. 37283/13, Judgment of 10 September 2019 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-195909

[1222] W. v. United Kingdom, no. 9749/82, Judgment of 8 July 1987 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57665

влади довести, що менш інвазивні заходи не забезпечують належного захисту дитини[1223].

У розвитку цього підходу додаткового значення набуває міждержавне провадження *Україна та Нідерланди проти Росії* (Ukraine and the Netherlands v. Russia), 2025, у межах якого ЄСПЛ розглядає системні порушення прав людини, пов'язані зі збройною агресією Російської Федерації, включно з переміщенням, індоктринацією та вивезенням дітей[1224]. У таких справах особливого значення набуває презумпція збереження ідентичності дитини та неприпустимість її штучного відриву від сімейного та культурного середовища.

У ширшому конвенційному контексті важливим є також підхід ЄСПЛ у справі *Ігнаццоло-Зенід проти Румунії* (Ignaccolo-Zenide v. Romania), 2000, де Суд підкреслив, що держава несе позитивний обов'язок забезпечити реальне виконання рішень щодо повернення або контактів із дитиною, а бездіяльність органів влади фактично нівелює саму сутність права на сімейне життя[1225].

У справі *Савіни проти України* (Saviny v. Ukraine), 2008, ЄСПЛ визнав порушення ст. 8 Конвенції у зв'язку з необґрунтованим вилученням дітей із сім'ї. Суд підкреслив, що соціально-економічна вразливість, включно з бідністю, інвалідністю або складними умовами життя, не може автоматично виправдовувати розлучення дитини з батьками[1226]. Натомість держава повинна довести наявність «нагальної соціальної необхідності» втручання та перевірити можливість застосування альтернативних заходів підтримки сім'ї.

У справі *Гант проти України* (Hunt v. Ukraine), 2006, Суд констатував, що тривале невиконання рішень щодо контактів дитини з одним із батьків призводить до поступового та фактично незворотного розриву сімейних зв'язків, що є несумісним із позитивними обов'язками держави за ст. 8 Конвенції[1227].

У справі *Мамчур проти України* (Mamchur v. Ukraine), 2015, Суд підкреслив, що найкращі інтереси дитини охоплюють одночасно два

[1223] R. and H. v. United Kingdom, no. 35348/06, Judgment of 31 May 2011 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105305

[1224] Ukraine and the Netherlands v. Russia (Applications nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20 and 11055/22), Judgment (Merits) of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 9 July 2025. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-244292

[1225] Ignaccolo-Zenide v. Romania, no. 31679/96, Judgment of 25 January 2000 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58562

[1226] Saviny v. Ukraine, no. 39948/06, Judgment of 18 December 2008 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89448

[1227] Hunt v. Ukraine, no. 31111/04, Judgment of 7 December 2006 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78642

взаємопов'язані елементи: збереження сімейних зв'язків і забезпечення стабільного та безпечного середовища розвитку, які не можуть оцінюватися ізольовано один від одного[1228, 1229].

У справі *М.С. проти України* (M.S. v. Ukraine), 2017, ЄСПЛ наголосив на підвищених вимогах до мотивування рішень у справах щодо дітей, підкресливши, що формальне посилання на їхні інтереси без детального аналізу фактичних обставин та альтернативних рішень не відповідає стандартам Конвенції[1230].

У цілому практика ЄСПЛ щодо України демонструє не лише застосування класичних стандартів захисту сімейного життя, але й їхню поступову еволюцію у напрямі посилення процесуальних гарантій, розширення позитивних обов'язків держави та підвищення стандарту індивідуалізованої оцінки інтересів дитини.

Практика ЄСПЛ щодо України в аспекті застосування принципу найкращих інтересів дитини свідчить про поступове формування цілісного конвенційного стандарту, який поєднує матеріально-правові та процесуальні гарантії захисту дитини у сфері сімейних відносин. Його ключова особливість полягає у переході від формального розуміння «інтересів дитини» як оціночної категорії до їх розгляду як юридично обов'язкового критерію пропорційності будь-якого втручання у сімейне життя за ст. 8 Конвенції.

Аналіз рішень ЄСПЛ у справах щодо України дає підстави стверджувати, що Суд послідовно формує підхід, відповідно до якого найкращі інтереси дитини не можуть ототожнюватися ані з адміністративною доцільністю державних органів, ані з абстрактними уявленнями про «належні умови виховання». Навпаки, Суд вимагає здійснення конкретної, індивідуалізованої та доказової оцінки кожної ситуації, у якій визначальне значення мають реальні життєві обставини дитини, її емоційні прив'язаності, ступінь соціальної інтеграції, психологічний стан, а також прогнозовані довгострокові наслідки будь-якого рішення щодо її переміщення або розлучення з сім'єю.

У цьому контексті особливо чітко проявляється вимога ЄСПЛ щодо недопустимості автоматизованих або шаблонних підходів у сімейних спорах. Українські справи демонструють, що навіть за наявності складних соціальних умов або конфліктних сімейних ситуацій держава зобов'язана

[1228] Mamchur v. Ukraine, no. 10383/09, Judgment of 16 July 2015 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156267

[1229] Петрочко Ж., Датченко Н. Забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах війни в Україні. *Вічливість*. 2023. Вип. 3. С. 70–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/humit_2023_3_13

[1230] M.S. v. Ukraine, no. 2091/13, Judgment of 11 July 2017 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175028

обґрунтовувати необхідність втручання через доведення «нагальної соціальної необхідності» та перевірку менш інвазивних альтернатив, зокрема заходів соціальної підтримки сім'ї, а не її розриву.

Важливим елементом сформованого підходу є посилення процесуального виміру принципу найкращих інтересів дитини. ЄСПЛ у справах щодо України послідовно підкреслює, що формальне посилання на цей принцип не є достатнім. Національні суди та органи влади повинні забезпечити реальну перевірюваність своїх рішень, належне мотивування, а також демонстрацію того, що були розглянуті всі релевантні обставини та альтернативні варіанти захисту прав дитини. У цьому сенсі принцип найкращих інтересів дитини набуває функції процесуального стандарту якості судового рішення.

Окремого значення набуває лінія практики ЄСПЛ щодо позитивних обов'язків держави у сфері забезпечення сімейних зв'язків. Суд виходить із того, що держава не може обмежитися ухваленням формально правильних рішень, а повинна забезпечити їх фактичну реалізацію у розумні строки. Невиконання або надмірна затримка у виконанні рішень щодо контактів дитини з батьками розглядається як самостійне порушення ст. 8 Конвенції, оскільки воно призводить до поступової ерозії сімейних зв'язків і може спричинити їх фактичну незворотність.

Зазначені підходи можуть бути концептуально інтегровані у триєдину модель застосування принципу найкращих інтересів дитини: матеріальний рівень, який охоплює індивідуалізовану оцінку реального становища дитини та баланс її емоційних, соціальних і сімейних зв'язків; процесуальний рівень, що вимагає підвищених стандартів мотивування, доказовості та перевірюваності рішень; рівень позитивних обов'язків держави, який передбачає не лише утримання від втручання, але й активне забезпечення ефективного захисту сімейного життя, включно з виконанням рішень і запобіганням фактичній втраті сімейних зв'язків. Саме ця трирівнева конструкція відображає сучасний стан конвенційної доктрини у практиці щодо України.

У світлі збройної агресії проти України зазначені стандарти набувають особливої нормативної ваги. Проблеми евакуації, примусового переміщення, депортації дітей, їх розлучення з батьками та подальшого возз'єднання сімей виводять застосування принципу найкращих інтересів дитини за межі класичних сімейно-правових спорів і трансформують його у міжсистемний стандарт міжнародного гуманітарного та конвенційного захисту прав людини. У таких умовах пріоритетного значення набуває не лише збереження сімейних зв'язків як таких, але

й гарантування безпеки, ідентичності та безперервності розвитку дитини в умовах війни та переміщення.

У цьому контексті практика щодо України функціонує як логічне продовження загальноєвропейської доктрини, перевіряючи її ефективність у граничних умовах збройного конфлікту, масового переміщення дітей та системного руйнування сімейних зв'язків, що дозволяє розглядати її як ключовий емпіричний вимір сучасного розвитку стандарту «найкращих інтересів дитини» у системі Конвенції.

Таким чином, практика ЄСПЛ щодо України демонструє формування багаторівневої моделі застосування принципу найкращих інтересів дитини. У центрі цієї моделі перебуває вимога індивідуалізованої оцінки кожної ситуації, підвищений стандарт мотивування рішень, пріоритет збереження сімейних зв'язків та обов'язок держави забезпечити реальну ефективність механізмів захисту прав дитини.

Висновки

1. Аналіз практики ЄСПЛ свідчить про еволюцію принципу найкращих інтересів дитини від загальної декларативної норми до самостійного конвенційного стандарту, що застосовується як ключовий критерій оцінки допустимості втручання держави у сферу сімейного життя відповідно до ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У сучасному розумінні цей принцип виходить за межі суто балансувальної моделі та набуває комплексного характеру, поєднуючи матеріальний, процесуальний і позитивно-обов'язковий виміри захисту. Його зміст розкривається через вимогу індивідуалізованої оцінки обставин кожної справи, що виключає формалізовані підходи у спорах щодо опіки, усиновлення та контактів між батьками і дітьми. Важливим елементом є процесуальний стандарт, який передбачає обов'язок національних органів забезпечити належне мотивування рішень, повноту дослідження обставин та перевірюваність висновків щодо найкращих інтересів дитини. Окремо підкреслюється принцип збереження сімейних зв'язків, розрив яких допускається лише як винятковий захід ultima ratio за наявності переконливого обґрунтування. Водночас дитина розглядається як самостійний суб'єкт правовідносин, участь якого у відповідних процедурах є необхідною умовою належного врахування її інтересів. У сукупності ці підходи формують цілісну модель захисту, яка застосовується як у звичайних сімейних спорах, так і в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема збройних конфліктів та масового переміщення населення, що зумовлює

підвищені стандарти обґрунтування, індивідуалізації та пропорційності державного втручання.

2. Практика ЄСПЛ щодо України у сфері застосування принципу найкращих інтересів дитини демонструє формування цілісного конвенційного стандарту, який поєднує матеріально-правовий, процесуальний та виконавчий виміри захисту сімейного життя за ст. 8 Конвенції та відображає перехід від формального декларування «інтересів дитини» до їх розуміння як обов'язкового критерію пропорційності державного втручання саме в умовах українського контексту. Українська практика виступає не як окрема доктрина, а як сфера перевірки та конкретизації загальноєвропейських стандартів у ситуації підвищеної вразливості, зумовленої системними проблемами правозастосування, внутрішнім переміщенням та наслідками збройної агресії. У розглянутих справах ЄСПЛ послідовно вимагає відхід від адміністративно-доцільнісних або узагальнених оцінок і застосування індивідуалізованого підходу, в якому вирішальне значення мають реальні життєві обставини дитини, її емоційні зв'язки, соціальна інтеграція та прогнозовані наслідки втручання у сімейне середовище. На матеріальному рівні це означає пріоритет фактичної ситуації дитини над формальними критеріями, на процесуальному – обов'язок забезпечення належного мотивування, повноти дослідження обставин і перевірюваності рішень, а на рівні позитивних обов'язків – вимогу реальної ефективності виконання рішень і запобігання ерозії сімейних зв'язків унаслідок затримок або бездіяльності держави. У сукупності ці елементи утворюють багаторівневу модель застосування принципу найкращих інтересів дитини в українських справах, яка набуває особливої інтенсивності в умовах збройної агресії, коли питання переміщення, депортації та роз'єднання сімей трансформують ст. 8 Конвенції у механізм реагування на системні порушення прав дитини з підвищеними вимогами до індивідуалізації, пропорційності та ефективності державного захисту.

Анотація

Досліджується еволюція принципу найкращих інтересів дитини у практиці Європейського суду з прав людини та особливості його застосування у справах щодо України. Обґрунтовується, що зазначений принцип трансформувався з загальної декларативної категорії у самостійний конвенційний стандарт, який виступає ключовим критерієм оцінки допустимості втручання держави у сферу сімейного життя за ст. 8 Конвенції про

захист прав людини і основоположних свобод. Встановлено, що сучасний зміст цього принципу має комплексний характер і охоплює матеріальний, процесуальний та рівень позитивних обов'язків держави. У межах матеріального виміру акцент зроблено на необхідності індивідуалізованої оцінки реальних життєвих обставин дитини та пріоритеті фактичних сімейних зв'язків над формальними критеріями. Процесуальний вимір передбачає підвищені вимоги до мотивування рішень, повноти дослідження обставин та їх перевірюваності на національному рівні. Окремо підкреслюється значення позитивних обов'язків держави щодо забезпечення ефективного виконання рішень і недопущення ерозії сімейних зв'язків унаслідок бездіяльності або затримок. Аналіз практики ЄСПЛ щодо України демонструє конкретизацію цих стандартів в умовах підвищеної вразливості, зумовленої системними проблемами правозастосування та наслідками збройної агресії. У цьому контексті принцип найкращих інтересів дитини набуває особливої інтенсивності застосування у ситуаціях внутрішнього переміщення, депортації та роз'єднання сімей. У сукупності практика Суду формує багаторівневу модель захисту прав дитини, яка забезпечує єдність матеріальних, процесуальних та виконавчих гарантій у межах конвенційної системи.

Література

1. Á.F.L. v. Iceland (Application no. 35789/22), Judgment of the European Court of Human Rights of 10 June 2025. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-243562
2. Convention on the Rights of the Child : Convention adopted by the General Assembly of the United Nations on 20 November 1989. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child
3. Elsholz v. Germany [GC], no. 25735/94, Judgment of 13 July 2000 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58763
4. Hokkanen v. Finland, no. 19823/92, Judgment of 23 September 1994 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57960
5. Hunt v. Ukraine, no. 31111/04, Judgment of 7 December 2006 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78642
6. Ignaccolo-Zenide v. Romania, no. 31679/96, Judgment of 25 January 2000 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58562
7. Johansen v. Norway, no. 17383/90, Judgment of 7 August 1996 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58059
8. Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Chepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. № 71. P. 334–349.

9. Kutzner v. Germany, no. 46544/99, Judgment of 26 February 2002 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60163
10. Leheza, Y., Nalyvaiko, L., Sachko, O., Shcherbyna, V., & Chepik-Trehubenko, O. (2022). Principles of law: Methodological approaches to understanding in the context of modern globalization transformations. *Ius Humani. Law Journal*. № 11(2). P. 55–79. https://doi.org/10.31207/ih.v11i2.312
11. M. and M. v. Croatia, no. 10161/13, Judgment of 3 September 2015 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156268
12. M.S. v. Ukraine, no. 2091/13, Judgment of 11 July 2017 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175028
13. Mamchur v. Ukraine, no. 10383/09, Judgment of 16 July 2015 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156267
14. Münster v. the Czech Republic (Application no. 17290/23), Judgment of the European Court of Human Rights of 18 March 2026. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-249739
15. N.S. v. the United Kingdom (Application no. 38134/20), Judgment of the European Court of Human Rights of 25 March 2025. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242421
16. Neulinger and Shuruk v. Switzerland [GC], no. 41615/07, Judgment of 6 July 2010 / European Court of Human Rights. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99817
17. R. and H. v. United Kingdom, no. 35348/06, Judgment of 31 May 2011 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105305
18. Saviny v. Ukraine, no. 39948/06, Judgment of 18 December 2008 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89448
19. Strand Lobben and Others v. Norway [GC], no. 37283/13, Judgment of 10 September 2019 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-195909
20. Ukraine and the Netherlands v. Russia (Applications nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20 and 11055/22), Judgment (Merits) of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 9 July 2025. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-244292
21. Van Slooten v. the Netherlands (Application no. 45644/18), Judgment of the European Court of Human Rights (Fourth Section) of 15 April 2025. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242957
22. W. v. United Kingdom, no. 9749/82, Judgment of 8 July 1987 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57665
23. X and Others v. Slovenia (Applications nos. 27746/22 and 28291/22), Judgment of the European Court of Human Rights (First Section) of 19 December 2024. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-238568
24. X v. Georgia (Application no. 35640/22), Judgment of the European Court of Human Rights of 31 March 2026. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-249366
25. X v. Latvia [GC], no. 27853/09, Judgment of 26 November 2013 / European Court of Human Rights. *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138992

26. Белікова А. О. Принцип «найкращих інтересів дитини» у судовій практиці перегляду рішень Верховним Судом крізь призму рішень ЄСПЛ проти України в сімейних справах та при їх виконанні. *Нове українське право*. 2025. Вип. 1. С. 145–150. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2025.1.18
27. Даценко В. Концептуальні засади забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному праві. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. № 1. С. 51–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2020_1_6
28. Даценко В. М. Забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному праві: концептуальні засади. *Юридична Україна*. 2020. № 5. С. 14–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2020_5_4
29. Кирильчук І. А. Принцип найкращого врахування інтересів дитини при визначенні місця її проживання у судовому порядку. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 1. С. 13–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2023_34(73)_1_5
30. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
31. Міщук І. В. Захист прав дитини у цивільному судочинстві через призму принципу забезпечення найкращих інтересів дитини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 297–303. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2025_2_43
32. Петрочко Ж., Датченко Н. Забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах війни в Україні. *Ввічливість*. 2023. Вип. 3. С. 70–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/humit_2023_3_13
33. Томляк Т. С. Найкращі інтереси дитини: усиновлення в умовах воєнного стану. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 425–433. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2022_13_70
34. Томляк Т. С. Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини у практиці Європейського суду з прав людини. *Публічне право*. 2022. № 1. С. 109–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2022_1_13
35. Хорошенюк О. В. Зміна місця проживання чи викрадення дитини: через призму принципу найкращого інтересу дитини. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 96–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2023_1_16
36. Чернобук В. В. Захист прав дитини в умовах воєнних конфліктів: міжнародний досвід та українські реалії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 1291–1294. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.195